

110. rocznica sformowania III Brygady Legionów Polskich w Piotrkowie

Ponad sto lat temu, podczas I wojny światowej, Piotrków stał się ważnym punktem na długiej drodze do odzyskania przez Polskę niepodległości. Miasto było wówczas ośrodkiem formowania III Brygady Legionów Polskich oraz silnym ośrodkiem niepodległościowym. Na ulicach miasta po niemal wieku przerwy pojawił się polski mundur, zaś wokół Legionów Polskich skupiły się cywilne piotrkowskie środowiska niepodległościowe. Zapraszamy do zapoznania się z naszą wystawą, prezentującą wybór materiałów archiwalnych z zasobu Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim, które ukazują omawiane zagadnienia.

*„Nie! Nie! Nie! na bagnety!
Żyj swoboda, Polako, żyj!”*

LEGIONY POLSKIE

Naród polski pokazał, że pomimo długiej niewoli żyje i umie walczyć o swoją przyszłość niezależną; po raz pierwszy od dziesięcioleci stanął na równi z innymi narodami przez stworzenie LEGIONÓW POLSKICH.

Z własnej woli, nie z nakazu, tysiące ochotników z całej Polski poszły w bój przeciwko Rosji, najokrutniejszemu ciemnocy Polaki. Za ucisk i krzywdy ludu, za Sybir i szubienice, za znieprawianie duszy młodzieży i tłumienie życia narodowego niosą pomstę, o której marzyły pokolenia. Ostrzami bagnatów krzeszą zapomniane prawo Polski.

Na polach bitew, pod Laskami, Krzywopłotami, Nadworną, Limanową, Rafajłową, Łowczówkiem wskrzesiły już Legiony sławę żołnierza polskiego, którego umiłowanie wolności prowadzi do bohaterstwa. Ochotnicy od roli, z warsztatów, fabryk i szkół wzbudzają podziw, uzyskują najwyższe odznaczenia za czyny rycerskie.

Rodacy! W wojnie światowej wyteżają swe siły wszystkie narody. Na walkę krwawą posyłają miliony żołnierzy. Wiedzą, że klęski wojny przemina, ale okupić niemi trzeba skarby największe: niepodległy spokojny byt narodowy.

Biada biernym i obojętnym, którzy znoszą cierpliwie okrucieństwa wojny. Z pożogi wojennej nie wejdzie dla nich jutrzienka lepszej doli.

Rodacy! Czas wstać i brać oręż! Departament wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego wzywa wszystkich Polaków, zdolnych do służby wojskowej do Legionów Polskich.

Czeka Was broń, dawno przez Polaka pożądana dla walki z Rosją, czeka Was mundur, chwała już okryty. Po bratersku Was przyjmą waleczne szeregi, poprowadzą Was polscy komendanci w bój o wolną Ojczyznę.

Warunki wstąpienia do Legionów. - Stanowisko prawne Legionistów.

Legiony posiadają wszystkie wydziały broni: piechotę, jazdę i artylerię. Żołnierze pobierają żołł, mianowani oficerowie gasz z funduszy państwowych na równo z oficerami i żołnierzami c. i k. armii.

Żywność, umundowanie i zaopatrzenie otrzymują Legioniści według norm przepisanych dla wojska regularnego.

Rodacy Legionistów otrzymują zapomogę z funduszy państwa. Inwalidzi, którzy w służbie wojskowej utracili zdolność zarobkowania, mają prawo do zaopatrzenia. W każdym szpitalu wojskowym oraz w wielu ośrodkach Legioniści mogą się leczyć bezpłatnie.

Od ochotników wymagany jest ukończony 17 rok życia i zdolność fizyczna. Legioniści harowni z żołnierzami c. i k. armii regularnej porównują pod ochroną prawa międzynarodowego, gdyż są zaprzysiężeni wedle roty przepisanej dla obrony krajowej. Nie można ich przeto traktować jak buntowników.

Afisz promujący akcję werbunkową do Legionów Polskich, 1915 r.

W dniu 16 sierpnia 1914 r. w Krakowie powstał Naczelny Komitet Narodowy (NKN), będący z założenia najwyższą polską władzą wojskową, polityczną i skarbową. Jego Departament Wojskowy (DW) stanowił najistotniejszą komórkę z punktu widzenia dążeń Polaków do odzyskania niepodległości. Początkowo DW NKN często zmieniał miejsce swej lokalizacji, aby ostatecznie w lutym 1915 r. zawitać do Piotrkowa. Na wybór tego miasta wpływ miało kilka czynników,

a zwłaszcza bliskość Warszawy oraz dogodne warunki lokalowe, panujące w niedawnej stolicy guberni piotrkowskiej.

Piotrków w okresie I wojny światowej stał się jednym z najważniejszych ośrodków niepodległościowych w kraju. Już jesienią 1914 r. piotrkowianie spotkali się z legionistami, którzy przybyli tu wraz z przedstawicielami Polskiej Organizacji Narodowej (PON). Działacze ci podjęli trud organizacji pierwszych komisariatów i punktów werbunkowych, mających zasilić Legiony Polskie. W dwa dni po powstaniu komisariatu PON w Piotrkowie, w dniu 14 października 1914 r. zorganizowano w kinie „Czary” pierwszy wiec publiczny z udziałem 500 osób. W jego trakcie głos zabrali m.in. Gustaw Daniłowski (oficer 1 pułku legionów), Witold Jodko-Narkiewicz i Juliusz Kaden-Bandrowski. Prowadzona w regionie akcja werbunkowa przyniosła pierwsze efekty w postaci 81 ochotników. Ostatecznie w końcu listopada 1914 r. PON podporządkowała się NKN.

W zakresie tworzenia oddziałów polskich, w Piotrkowie funkcjonowały okresowo trzy najważniejsze instytucje powołane do tego celu: Komenda Legionów Polskich, Komenda Grupy Legionów oraz DW NKN. W samym mieście oraz okolicznych miejscowościach stacjonowały poszczególne oddziały legionowe. W związku z tym w Piotrkowie pojawiały się i działały osoby znane doskonale z historii – w tym ówczesny płk. Władysław Sikorski (szef DW NKN), Józef Beck (późniejszy Minister Spraw Zagranicznych II RP), czy mjr./ppłk Bolesław Roja (organizator i dowódca 4 pułku piechoty legionów).

Lokalizacja w Piotrkowie ważnych ośrodków legionowych wpłynęła również na decyzję rozbudowy w regionie oddziałów zbrojnych. W kwietniu 1915 r. w okolicach Rozpry rozpoczęto formowanie 4 pp na bazie batalionu uzupełniającego z 2 pp. Oddział ten udało się sformować do połowy lipca 1915 r. W tym samym okresie podjęto również trud organizacji kolejnej jednostki legionowej – 6 pp, a w majątku Belzatka formowano równolegle baterię artylerii. Oddziały te weszły w skład nowoutworzonej III Brygady Legionów Polskich, która 1915 r. opuściła Piotrków udając się na front. Cennym materiałem, ukazującym działalność instytucji legionowych oraz napływu ochotników do Piotrkowa, jest przechowywany w zasobie Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim rejestr mężczyzn, którzy w latach 1915-1916 przybywali do miasta w celu zaciągnięcia się do polskich oddziałów.

W początkach 1917 r. nastąpiła reorganizacja werbunku na terenach Królestwa. Ochotnicy mieli być teraz werbowani nie do Legionów, lecz do polskiej armii. 26 stycznia 1917 r. Centralne Biuro Werbunkowe przeniesione zostało do Warszawy, przestając być agendą NKN. W kilka dni później, 29 stycznia 1917 r. Komisja Wykonawcza NKN podjęła decyzję o likwidacji wszystkich swych agend – w tym DW. W ocenie dwuletniej jego pracy, na szczególną uwagę zasługuje nie ilość zwerbowanych jego staraniem osób, lecz właśnie potężna akcja propagandowo-informacyjna.

W zasobie Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim odnaleźć można wiele dokumentów, plakatów, fotografii, odnoszących się do szeroko pojętej doli piotrkowian i Piotrkowa w latach 1914-1918. Wśród nich szczególne miejsce zajmują materiały „legionowe”. Prezentowany w ramach niniejszej wystawy wybór dokumentacji z tamtych lat, jest też formą zaproszenia do poznawania bogatych dziejów Piotrkowa Trybunalskiego, zapisanych w materiałach archiwalnych.

3

Zawiadomienie.

Z dniem dzisiejszym otwarty zostaje w Piotrkowie Komisaryat Polskiej Organizacyi Narodowej.

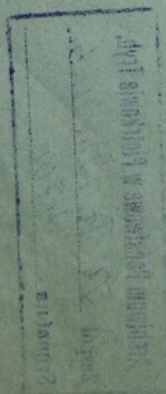
Ma on za zadanie, po za sprawami ściśle z organizacją Wojsk Polskich związanemi, dbać również o utrzymanie możliwie normalnego biegu życia w ziemi Piotrkowskiej.

Adres Komisaryatu: ul. Bankowa 18-I p.
m. 3. Godziny biurowe, od 9-12 i od 3-5.

Stefan Boguszewski

Komisarz Polsk. Org. Nar.

Piotrków, 12 Października 1914 r.

**Zawiadomienie o otwarciu w Piotrkowie Komisariatu Polskiej Organizacji Narodowej, Piotrków
12.10.1914 r.**

OGŁOSZENIE.

Zapis ochotników do Wojsk
Polskich dokonywa się w Ko-
misaryacie (ul. Bankowa 18. m. 3.)
codziennie z wyjątkiem niedziel
i świąt od godz. 9—12 rano.

STEFAN BOGUSZEWSKI

Komisarz Polsk. Org. Nar.

12 X 1914.

OBYWATELE!

OD DNIA DZISIEJSZEGO BIURO WERBUNKOWE W PIOTRKOWIE PRZY UL.
KALISKIEJ L. 14, DRUGIE PIĘTRO, PRZYJMUJE ZAPISY NA OCHOTNIKÓW

DO WOJSKA POLSKIEGO

BIURO WERBUNKOWE W PIOTRKOWIE.

Afisz informacyjny Biura Werbunkowego w Piotrkowie.

K. u. K. Gruppenkommando
 Polnischer Legionen
 OBERST v. ZIELIŃSKI

Fragebogen

ad № 5618 des K. u. K. M. G. Kielce

Fragebogen	Antwortbogen
Truppenkörper 1. Ausbildung, Formation etc.:	Exatebaon № III der poln. Legion
Verpflegstand an Mann und Pferden	variabel 474 Mann 8 Pferde
Einzelne Truppenkörper 1. vordrill damit betrautet Organ:	Leg. Offiz. v. XII. Regt. Majewski Zdzisław
Einzelne an mehreren Truppenkörper Einzelne Truppenkörper für vordrill Organ, Mann:	X
Prozessoffizier bzw. mit Prozessoffiz. geprüft betraut, Organ, Mann:	Leg. Offiz. v. XII. Regt. Romaniszyn Jan
Die letzte Prüfung wurde für den Mann gelegt und an eingesetzt:	Juli 1915 per die R. K. Offiz. des G. d. L. K.
Vordrillige Truppenkörper sind eing. gelegt von vordrill für vordrill Mann?	Krim
Die Prüfungen sind der Abfertigung des letzten Prüfungsbuchs vordrill bei sind betraut:	Gruppenkommando d. poln. Legion August 27.000 K September 38.000 K

Piotrków, am 21. September 1915. O. L.

K. u. k. Kreiskommando in Piotrków
 Präsi. am 22. Sept. 1915.
 № 427 / Adj.

Piotrków

Jeden z kwestionariuszy legionistów.

NAZELNY KOMITET NARODOWY
DEPARTAMENT WOJSKOWY

L. 3081.

Przy wszystkich pismach
należy powołać się na po-
wyższą Hozbę czynności

10274

U-28

An

das k.u.k. Kreiskommando
in

Piotrków. am 17. April 1916.

Piotrków.

Ich melde, dass der Verpflegsstand der Militaersektion OPNK
und der Personalsammelstelle Polnischer Legion in Piotrków vom
15. April 1916

16 Offiziere

139 Mann

13 Pferde

aufweist.

i. v.
[Signature]

K. u. k. Kreiskommando Piotrków
Res. Nr. _____ /Adj.
präs. am 17. Apr. 1916
Bla.

Pismo z informacją o stanie kadrowym oddziałów legionowych w Piotrkowie w kwietniu 1916 r.

Józef Beck (późniejszy minister spraw zagranicznych) oraz Ryszard Adamowicz, Piotrków 1915 r.

Oficerowie Departamentu Wojskowego NKN, Piotrków 1915 r.

Wręczenie sztandaru sztabowi 4 pułku piechoty, Łochyńsko koło Piotrkowa 14.07.1915 r.

Otwarcie herbaciarni dla legionistów, Piotrków 19.03.1915 r.

Procesja Bożego Ciała w Piotrkowie z udziałem Legionistów, 1915 r.

Żołnierze 4 pułku piechoty Legionów przed wymarszem - msza polowa w Piotrkowie, 1915 r.

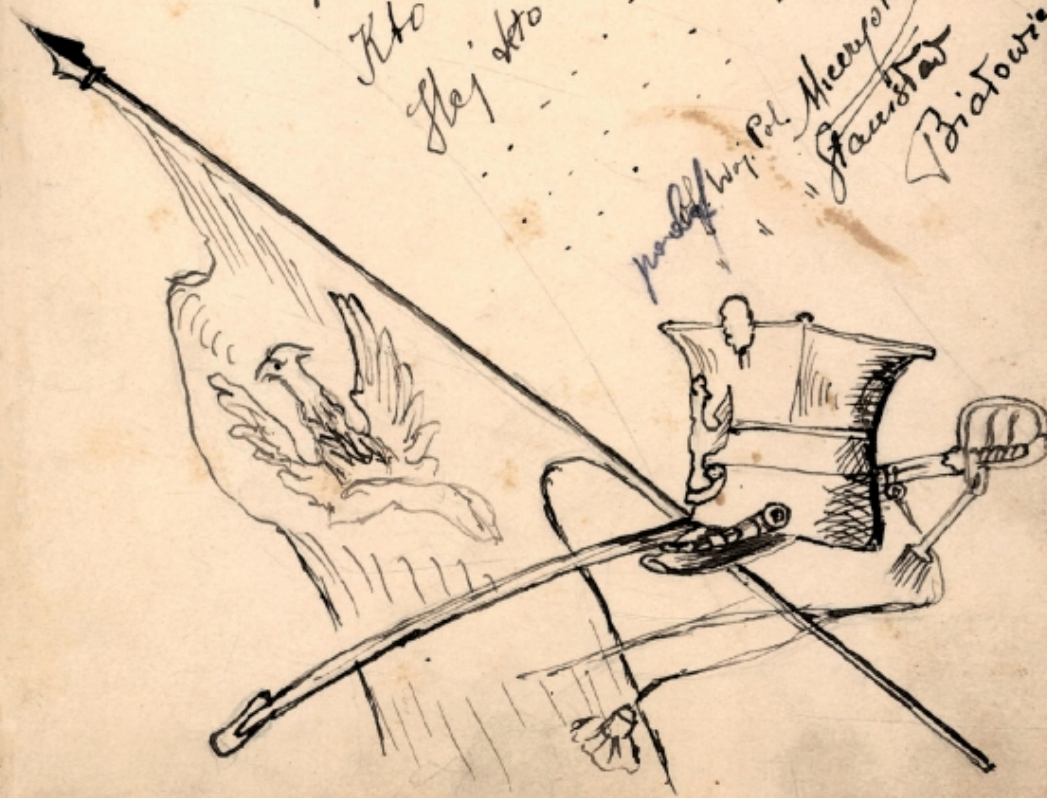

Smut na dla górala ta płasnia, równina
Choć mu hań niejedna zwidzi się dziewczyna
Choć jej óc spojrzeme cieszę go to młody
Cni mu się do Tater, cni się do swobody
Ale kie już przecie wróci doma, w góry
Nieraz se przybacy te Piotrkowa mury
Nieraz zbacy sobie piękne Kazi ocę
Kie będzie sarotki rwał w styrhnej ubocy.

Więc gdy ja już będę na „Skálnem Podhalu”
Wspomnij „Święta Babciu” o dzikim góralu
Tadeusza Zwolińskiego

Gromkie trąby, gromkie drania,
 Dalej! dalej! dalej! dalej!
 Wrocie kufce wolności; chwata,
 Trzymaj się kłosa i ostrej piki,
 Leci, nasz orle i ostrej piki,
 Stawie, Polacie, i w górach, w dolinie;
 Kto przeżyje, wolność będzie;
 Kto murowa wolność już!
 Głej kto Polak na bagno!

Protokół 11/15
 10

podpisał: Pol. Mierosławski
 "Gawista"
 Białostok

Sztambuch Kazimierzy Strzeleckiej zawierający wpisy żołnierzy Legionów Polskich, 1915-1918.

16.

C. i k. Komenda Grupy Polskich Legionów.

Rozkaz Komendy Grupy Nr. 143.

Piotrków, dnia 26. września 1915.

1. Ambulatorium Lekarz-dentysta XII r. Wieckowski Marjan z 2. pp. przydzie-
lony zostaje tymczasowo, aż do zatwierdzenia przez C. i k.
Komendę Legionów, do Sztabu Komendy Grupy.
Lekarz Wieckowski urządzi w jak najkrótszym czasie ambula-
toryum dentystyczne w Piotrkowie.
Należy zatem o ile możności wstrzymać się z posyłaniem le-
gionistów chorych na zęby do innych ambulatoryów.
2. Mianowanie. Mianuje legionistę Rzetyckiego Piotra z ambulatoryum woj-
skowego lek. w Piotrkowie, sekcijnym.
3. Zwolnienie z Leg. Klepicki Stanisław z Baonu uzup. Nr. III. zostaje zwo-
lniony z Legionów na podstawie małoletności. Należy go od-
stawić do oficera placu w Piotrkowie, celem odesłania go
rodzicom, za potwierdzeniem:
leg. Niemiec Adolf z 1. Brygady, obecnie w szpitalu rez. Nr.
2. oddz. 3-ci w Cieszyńsku zostaje zwolniony z powodu mało-
letności i ma być odstawiony wprost ze Szpitala do matki
Joanny w Frystacie na Śląsku.
4. Urlopy. Urlop otrzymali:
Komendant Baonu VIII r. Albinowski Roman Komendant Domu
rekonwalescentów na 14 dni /od 1/X/ do Lwowa z powodu cho-
roby;
Wachmistrz Witold hr. Kossakowski z Kadry II. na 4 tygodnie
/od 27/IX/ do Zakoopanego, dla dokonczenia kuracji klima-
tycznej;
Sierżant Młyniec Waleryan z Baonu uzup. Nr. II. na 8 dni
/od 28/IX/ do Tuchowa, w ważnych sprawach rodzinnych;
sierżant Moskwa Antoni z Baonu uzup. Nr. II. na 8 dni /od
28/IX/ do Warszawy, w pilnych sprawach rodzinnych;
sekc. Wołoszczak Józef z Baonu uzup. Nr. II. na 10 dni /od 28.
IX/ do Korosciatyna powiat Stanisławów, w sprawach rodzin-
nych;
sekc. Iwanowski Feliks z 2. szwadronu przedłużenie urlopu
/od 28/IX/ do Dobrowicy powiat Jarosław, w ważnych spr-
wach gospodarskich;
sekc. Steifer Franciszek z Baonu uzup. Nr. II. na 6 dni /28/IX/
do Krakowa, w ważnych sprawach rodzinnych;
sekc. Mieczysław Wróblewski z Domu rekonwal. w Kamińsku na
6 dni /od 28/IX/ do Tenczyńska, w ważnych sprawach rodzin-
nych;
leg. Zabdyr Władysław ze Szpit. rezerw. w Kamińsku na 8 dni
/od 28/IX/ do Podgorza-Krakowa, z powodu śmierci w rodzinie;
leg. Marjan Leisfried z Baonu uzup. Nr. III. przedłużenie
urlopu /od 6/X/ do Jarosławia, celem złożenia egzaminu.
5. Karanie. Legioniści Kwaśniewski Władysław i Unicki Michał z Domu re-
konwalescentów zostają ukarani 10-dniowym aresztem ścisłym
za bezczelne zachowanie się i niesalutowanie swych wias-
nych oficerów. Rozkaz ten ma być trzykrotnie wszystkim leg-
ionistom ogłoszony. Ukończenie kary ma być zgłoszone Komen-
dzie Grupy.
6. Superrewizya. Legioniści Baran Marcin z Baonu uzup. Nr. II., Grochowski Jó-
zef z Domu rekonwalescentów w Kamińsku, Statkiewicz Tadeusz
i Trucza Władysław z Baonu uzup. Nr. III. otrzymują urlop
aż do odwołania na podstawie orzeczenia Komisji superre-
wizyjnej

7. Przeniesienie Następujący chorzy ze Szpitala rez. i Dmu rekonwal. w Kamieńsku chorych ze szku mają być przeniesieni do innych szpitali:
Szpitala w Mał. Leg. Korkalczyk Karol do Domu rekonwalescentów w Marmar-
minsku do in. gros-Sziget;
nych szpitali. Leg. Pawłowicz Stefan do Szpitala Nr. 9. w Krakowie.

8. Odsyłanie le- Na podstawie rozkazu Komendy Grupy Nr. 139 z 22. b.m., odes-
gionistów do kani z Baonu u-uzup. Nr. III. do Kadry artylerii legionistów
artylerii. Flaks Karol i Fleischer Teofil, uznani zostali przez
rza za niezdolnych do służby w artylerii i mają wrócić
do Baonu uzup. Nr. III. Na ich miejsce wysłać Baon dwóch
innych legionistów, odpowiadających warunkom w przytoc-
nym rozkazie określonym.
Przy przeznaczeniu ludzi do artylerii winny Komendy odes-
działów trzymać się ściśle wytycznych zawartych w wymio-
nym rozkazie oraz wysłać ludzi należycie umundurowanych
i wyekwipowanych. Baon uzup. Nr. II i III przysła Komend-
zie Grupy spis odesłanych do artylerii legionistów.

9. Przydział. Przydzieleni zostają:
sekc. Świątkowski Antoni z 4. pp. obecnie w Domu rekonwal.
do Kadry artylerii;
sekc. Rone Bolesław i leg Chmara Józef z 1. Brygady do Baon
uzup. Nr. I.
leg. Porobiński Jan z 2. szwadronu do Kadry artylerii II.;
nowozacieczni G-lik Piotr, Stepień Piotr i Switalski Jerzy
do Baonu uzup. Nr. III.;
nowozacieczni Lipko Edmund, Malinowski Edward i Michałkie-
wicz Antoni do Kadry artylerii.

10. Podręczniki. Przy dzisiejszej odprawie wydaje się podręczniki "Regula-
min wewnętrzny A-3." i "Zasady administracji wojennej" cz. II.
II. według następującego rozdzielenia:
Baony uzup. Nr. I, II. i III. po 10 egz. z każdego podręczni-
1. Dywizyon artylerii " 15 " " "
Kadra II. " 5 " " "
Oddz. garniz. w Piotrkowie " 5 " " "
Dom rekonwalescentów " 10 " " "
Szpital rez. Ka minsk " 5 " " "

Za zgodność:

Zieliński, m.p., pułkownik.

[Podpis]

[illegible]

21